

The role and importance of gender equality in public administration in combating corruption

Sarvarbek RAKHIMOV¹

Customs Institute of State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2022

Received in revised form
20 July 2022

Accepted 25 August 2022

Available online

15 September 2022

Keywords:

gender equality, corruption,
Transparency International,
human rights,
"principal-agent-client"
model, bribery, prevention

ABSTRACT

The article reviews foreign research on possibilities of combating corruption through gender equality in view of complex features and factors of corruption, ensuring equality of women and men in society, assessing the impact of appointing women to senior positions in public administration on corruption and in this regard, the measures that need to be implemented are highlighted.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss8/S-pp233-239>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Давлат бошқарув органларида гендер тенгликни таъминлашнинг коррупцияга қарши курашишдаги роли ва аҳамияти

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

гендер тенглик,
коррупция, Transparency
international, инсон
ҳуқуқлари,
"кафил-агент-мижоз"
моделли, пора,
профилактика

Мақолада гендер тенгликни таъминлаш орқали коррупцияга қарши курашишнинг имкониятлари бўйича ўтказилган хорижий тадқиқотлар кўриб чиқилган, коррупциянинг мураккаб хусусиятлари ва келтириб чиқарувчи омилларини ҳисобга олган ҳолда жамиятда хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлилигини таъминлаш, аёлларни давлат бошқаруви органларида раҳбар лавозимларига тайинлашнинг коррупцияга таъсир кўрсатиши даражаси баҳоланди ва бу борада амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирлар ёритиб берилди.

¹ Senior lecturer of Retraining and Professional Development Faculty of Customs Institute of State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan

E-mail: sarvarbekabdumutallibjonovich@gmail.com

Роль и значение обеспечения гендерного равенства в органах государственного управления в борьбе с коррупцией

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

гендерное равенство, коррупция, Transparency International, права человека, модель “гарант-агент-клиент”, взяточничество, профилактика

В статье рассматриваются зарубежные исследования о возможностях борьбы с коррупцией путем обеспечения гендерного равенства с учетом комплексных особенностей и факторов коррупции, обеспечения равноправия женщин и мужчин в обществе, оценки уровня влияния назначения женщин на руководящие должности в органах государственного управления по вопросам коррупции. В связи с этим выделены меры, которые необходимо реализовать.

Кириш

Коррупцияга қарши курашиш янги Ўзбекистон ўз олдига қўйган асосий мақсадлардан бири ҳисобланади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сонли Фармони билан тасдиқланган 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да 84-мақсад “Коррупцияга мойил соҳа ва тармоқларни аниқлаш, коррупциявий омилларни бартараф этиш тизимининг самарадорлигини ошириш, жамиятда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш” деб алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Шу сабабли, коррупция ва уни келтириб чиқарувчи омилларни бартараф этиш мақсадида ушбу иллатни таҳлил қилиш учун сўнгги йилларда кўплаб илмий ишлар ва тадқиқотлар олиб борилмоқда. Улар натижасида коррупцияга қарши курашиш учун турли воситалар таклиф этилмоқда.

Шундай воситалардан бири сифатида ўрганилаётган соҳалардан бири гендер тенгликни таъминлашнинг коррупцияга қарши курашишдаги аҳамияти ҳисобланади.

Сўнгги йилларда республикамізда ҳам гендер тенгликни таъминлашга қаратилган кенг чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, гендер тенглик масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, соҳага оид 25 та қонун ҳужжати қабул қилинган. Шулардан бири Ўзбекистон Республикаси Сенати томонидан қабул қилинган 2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегияси ҳисобланади.

Бугунги кунда давлат бошқарув лавозимида хизмат қилаётган хотин-қизлар улуши 27 фоизга етди. 81 та вазирлик ва идорада илғор ва билимли аёллардан иборат 15 минг нафардан ортиқ кадрлар захираси шакллантирилди. Аёлларнинг давлат бошқаруви органларидаги сони ортиб бораётган бир вақтда унинг коррупция даражасига қандай таъсир кўрсатишини ўрганишнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

Ушбу мақолада коррупция ва гендер тенгликни таъминлашнинг ўзаро таъсири, унинг коррупцияга қарши курашишдаги аҳамияти ўрганилади.

Мавзуга доир адабиётлар таҳлили

Гендер ва коррупция муаммоси файласуфлар, жамиятшунослар, антропологлар, тилшунослар, адабиётшунослар, психолог ҳамда педагогларнинг эътиборини ўзига жалб қилмоқда.

Гендернинг психологик жиҳатлари таниқли руҳшунослар З.Фрейд, Т.Парсонс, Р.Столлер, Ш.Берн, А.Бандура, Симона де Бевуар, А.Клима, С.Кон, А.Усманова, И.С.Клецина, Э.Ғозиев, О.Абдусатторова, Х.Р.Хайдарова, социологияга оид қирралари Э.Гоффман, Р.Хоф, А.Колсткорова, А.Здравомыслова, А.А.Тёмкина, Г.К.Зайцев ва А.Г.Зайцев, Г.Б.Уразалиева, фалсафага оид томонлари Кейт Уэст, Д.Зиммерман, С.Г.Айвазова, И.Жеребкиналар, антропология билан боғлиқ жиҳатлари Е.Р.Ярская-Смирнова, педагогикага оид айрим қирралари Л.Шустова, П.Репкина, Р.Сафарова, Г.Акрамоваларнинг ишларида ёритилган.

Шунингдек, коррупция муаммоси Р.Р.Осокин, Ю.П.Гармаев, Т.А.Диканова, С.П.Кушниренко, В.Д.Ларичев, Е.В.Милякина, Е.А.Орлова, Ю.И.Сучков, Қ.Тожибоев, Қ.Р.Абдурасулова, А.Ўлмасов, Ш.Р.Қобилов, Ш.О.Мамадалиев, Г.З.Тулаганова, О.Д.Утегенов, Н.Саид-Ғазиева, В.Худойберидева, Р.А.Зуфаров, Б.И.Исмаилов, Б.И.Исмоилов каби маҳаллий ва хорижий тадқиқотчилар томонидан ўрганилган.

Гендер тенгликни таъминлашнинг коррупцияга таъсирини ўрганиш янги соҳа бўлишига қарамай А. Суоми, С. Нэк, Я. Ли, О. Азфар, Ф.Боем, Б.Франк, Ж.Ламбсдорф каби америкалик тадқиқотчилар томонидан хотин-қизларнинг жамиятдаги ролининг ортишини аҳамияти ва афзалликлари бўйича кўплаб тадқиқотлар ўтказилган.

Лекин, маҳаллий тадқиқотчилар томонидан давлат бошқарув органларида хотин-қизлар улушининг ортишини коррупцияга қарши курашишдаги аҳамияти бўйича тўлиқ тадқиқотлар ва ўрганишлар ўтказилмаган.

Натижалар

а) гендер тенгликни таъминлашнинг коррупцияга қарши курашишдаги аҳамияти

Тадқиқотчилар томонидан ўтказилган текширувлар натижасида аёллар эркакларга нисбатан кам даражада коррупцияга мойил бўлади деган хулосага келинган. Буни асосий сабаби эса аёллардаги ожизалик, бағрикенглик, кўнглибўшлик ва оналик ҳисси билан боғланади.

Хусусан, Ф.Боем, Б.Франк ва Ж.Ламбсдорф томонидан 2011 йилда ўтказилган тадқиқотлар давомида Колумбия йўл ҳаракати хавфсизлиги идораларида аёл инспекторлар сонининг ортганлиги ҳайдовчилар томонидан пора бериш орқали содир этган қоидабузарликлардан қутилиб кетиш ҳолатларининг камайишига олиб келганлиги аниқланган [1].

Шунингдек, Бутунжаҳон банки томонидан 2013 йилда ўтказилган Жаҳон бошқарув кўрсаткичлари (Worldwide Governance Indicators) таҳлилига кўра, гендер тенглик билан коррупция бир-бирига тескари корреляцияда эканлиги аниқланган. Яъни коррупция даражаси юқори бўлган давлатларда гендер тенглик таъминланганлик даражаси паст эканлиги аниқланган.

Мазкур таҳлилларни бугунги кун миқёсида қўйидагича изоҳлаш мумкин, гендер тенглик даражаси бўйича БМТнинг Ривожланиш дастури томонидан ўтказилган ўрганишлар якуни бўйича юқори ўринларда бўлган Швецария, Дания, Швеция каби давлатлар, коррупцияни қабул қилиш даражаси бўйича Transparency

international таҳлилларига кўра ҳам энг коррупция даражаси паст давлатлар ҳисобланади (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал.

2020 йил якунлари бўйича тақдим этилган гендер тенглик ва коррупция даражаси бўйича халқаро таҳлиллар солиштирмаси

№	Давлат номи	Gender Inequality Index 2020 ²		Corruption Perceptions Index, CPI 2020 ³	
		Ўрни	Индекси	Ўрни	Индекси
1.	Швецария	1	0.025	3	85
2.	Дания	2	0.038	1	88
3.	Швеция	3	0.039	3	85
4.	Нидерландия	4	0.043	8	82
5.	Белгия	5	0.043	15	76
6.	Норвегия	6	0.045	7	84
7.	Финландия	7	0.047	3	85
8.	Франция	8	0.049	23	69
9.	Исландия	9	0.058	17	75
10.	Словения	10	0.063	35	60

Лекин мазкур таҳлиллар коррупцияни юзага келиш сабаблари, шарт-шароит яратиб берувчи омилларни ҳисобга олган ҳолда тайёрланмаганлиги учун гендер тенгликни таъминлаш коррупцияга қарши курашишга ёрдам беради деган бирламчи хулосани қабул қилиш мақсадга мувофиқ эмас.

Хусусан, коррупция хусусий секторда содир этиладими ёки давлат бошқаруви органларида тадқиқотлар шуни кўрсатадики, у асосан эркалар томонидан содир этилади деган қарашлар мавжуд. Ҳаттоки юқори даражадаги мансбдор шахслар билан боғлиқ коррупцион ҳолатларнинг ҳам аксарияти эркак жинсига оид шахслар ҳиссасига тўғри келади.

Жумладан, лавозимни эгаллаб турган вақтида содир этган коррупцион жиноятлари учун кейинчалик жиноий жавобгарликка тортилган қуйидаги шахслар:

- 17.02.2012 йилда Германия президенти Кристиан Вульф;
- 1999 йил февраль ойида Украинанинг собиқ бош вазири Павел Лазаренко;
- 1999 йилда Белоруссиянинг собиқ бош вазири Михаил Чигирь;
- 2000 йилда Покистон собиқ бош вазири Наваз Шариф;
- 2001 йилда Қозоғистон собиқ бош вазири Акежан Кажегелдин;
- 2002 йилда Покистон собиқ бош вазири Беназир Бхутто;
- 2006 йилда Таиланднинг собиқ бош вазири Таксин Чинават;
- 2008 йил Ирландия бош вазири Берти Ахерн;
- 30.08.2009 йилда Исроил собиқ бош вазири Эхуд Ольмерт;
- 12.04.2011 йилда Мисрнинг собиқ президенти Хусни Муборак каби давлат

бошқарувида биринчи ва иккинчи даражали шахслар юқоридаги фикрлар исботи ҳисобланади. Мазкур рўйхатни яна давом эттириш мумкин. Бироқ рўйхатда

² <https://gtmarket.ru/ratings/gender-inequality-index>.

³ <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>.

аёлларнинг ҳам борлиги коррупцияга оид жиноятларда аёлларнинг ҳам иштирок этишини ёки коррупцион схемаларни аёллар томонидан ҳам бошқарилишини исботлайди.

Шу ўринда табиий савол туғилади, ҳақиқатда бошқарув органларида гендер тенгликнинг таъминланиши коррупцияга қарши курашишда восита бўла оладими?

Мазкур саволга жавоб топиш мақсадида 2009 йилда Рачел Кросон (Rachel Croson) ва Юри Гнизи (Uri Gneezy) томонидан тадқиқотлар ўтказилган. Улар тадқиқотининг асосий мазмуни қуйидаги 3 та ҳолатга аниқлик киритишдан иборат эди:

- коррупция фактида гендер фарқ даражаси;
- пора олинишида гендер фарқ даражаси;
- пора таклиф этилишида гендер фарқ даражасини аниқлаш.

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, аёллар коррупцияга мойил деган жумланинг ўзига мурасасиз муносабатда бўлишади [2].

Лекин Райс университети мутахассиси Жастин Эсарей (Justin Esarey) ва Миллий демократик институт мутахассиси Жина Чирило (Gina Chirillo) томонидан 2013 йилда ўтказилган тадқиқотлар коррупция эндемия⁴ даражасига чиққан давлатларда аёлларнинг эркакларга тенг баробарда коррупцияга мойил эканликлари аниқланган [3]. Яъни юқори мартабали лавозимларда хизмат олиб бораётган аёллар агар ўзлари пора олмаса ва ушбу лавозимда узоқроқ вақт туриши учун олинган порада “улуш”ни юқори мартабали танишларига бермаса, лавозимдан кетишига ишонч ҳосил қилса, улар коррупциянинг ҳар қандай турини содир этишга мойил бўлишади [4].

Таъкидлаш жоизки, аёлларнинг коррупцияга мойиллик даражаси жамиятда коррупцияни содир этганлик учун жавобгарликнинг белгиланиш даражаси билан боғлиқ. Хусусан, Нью Йорк Федерал резерв банки мутахассиси Оливиер Армантиер (Olivier Armantier) ва Африка ривожланиш банки мутахассиси Амадоу Болли (Amadou Boly) томонидан 2008 йилда ўтказилган тадқиқотлар натижасида аёлларнинг назорат остида бўлган вақтларида коррупцияни содир этмасликлари даражаси эркак жинсига мансуб шахсларга нисбатан анчагина юқори эканлиги аниқланган [5].

Лекин бошқа бир таҳлилларга кўра, аёллар ва эркаклар коррупция содир этганлик учун бир хил жавобгарликка тортилган тақдирда молиявий секторда фаолият юритаётган аёлларнинг коррупцияга мойиллиги юқори бўлиши аниқланган [6].

б) жамиятда инсон ҳуқуқларининг таъминланганлик даражаси гендер тенглик ва коррупция ўртасида модератор сифатида

Коррупция даражасини ўлчашда иқтисодчилар томонидан асосий омил сифатида давлат бошқаруви шаклига эътибор қаратилиши табиий ҳол. Шу каби сиёсатчилар томонидан асосий омил сифатида давлат бошқарувида гендер тенгликка аҳамият қаратилмоқда.

Коррупция аёл ёки эркак жинсига мансуб шахс томонидан содир этилишидан қатъи назар, унинг натижасида жамиятда инсон ҳуқуқларининг бузилиши юзага келиши тан олинган айни ҳақиқат. Шу сабабли коррупцияга қарши курашиш

⁴ Эндемия – бир турдаги ҳодисанинг маълум ҳудудда одатдагидан кўп тарқалиши.

бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар ва стратегиянинг асосий мақсади сифатида инсон ҳуқуқларини самарали таъминлаш ҳисобланади.

Ўтказилган тадқиқотлар натижасида коррупциянинг содир этилиши сабабларидан бири сифатида унинг инсон ҳуқуқлари бузилишига таъсир даражасидан беҳабарлик эканлиги аниқланган. Сўнгги йилларда коррупциянинг инсон ҳуқуқлари бузилишига, шу жумладан, аёллар ҳуқуқларининг бузилишига таъсирини маълум қилишга қаратилган гендер тенгликни таъминлаш бўйича кўплаб чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Хусусан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2015 йилнинг сентябрида Барқарор ривожланиш бўйича ўтказилган Саммитида 2030 йилгача бўлган даврда давлат ва ҳукумат раҳбарлари томонидан қабул қилинган ҳужжат принципал жиҳатдан янги глобал мажбурият ҳисобланади. Барқарор ривожланишнинг 17 мақсади: соғлиқ ва фаровонлик, иқлим ўзгариши, истеъмол ва ишлаб чиқариш моделларини қамраб олган бўлиб, 5-мақсад гендер тенгликни таъминлаш ҳисобланади.

Шунингдек, 2019 йил 16-20 декабрь кунлари БААнинг Абу-Даби шаҳрида БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссариати бошқармаси ташаббуси билан “Инсон ҳуқуқлари, гендер омил ва коррупция: алоқалар, илғор тажрибалар, имкониятлар ва чекловлар” мавзусида панел муҳокамаси ўтказилган.

Ушбу халқаро даражадаги тадбирдан кўзланган асосий мақсад гендер омилнинг коррупцияга қарши курашишдаги аҳамиятини ёритиб беришдан иборат.

Коррупцияга қарши курашишда ҳозирда энг самарали ёндашув иқтисодий ёндашув ва “кафил-агент-мижоз” моделини қўллаш ҳисобланади. Коррупциянинг эркак ёки аёл жинсига мансуб шахслар томонидан содир этилиши коррупционернинг жамиятдаги даражаси билан боғлиқ бўлиб, профессор Р.Клитгаард [7] формуласига кўра, шахснинг эгаллаган лавозими монополияси ва мустақил қарор қабул қилиш ваколатининг юқори эканлиги ҳамда хатти-ҳаракатлари учун жавобгар бўлиш эҳтимолининг паст бўлиши шахсда коррупцияга мойиллик даражасининг юқори бўлишига олиб келади.

Бундан хулоса қилиш мумкинки, ҳар қандай жамиятда коррупциянинг содир этилишида гендер омил жавобгарликнинг даражасига кўра фарқ қилади. Шунингдек, жамиятда инсон ҳуқуқларининг таъминланганлик даражаси юқори бўлса, коррупциялашганлик даражаси паст бўлади ва гендер тенглик даражаси юқори бўлади.

Европанинг буюк олимларидан бири Алберт Эйнштейн айтганидек “Дунё ёмонлик қилувчилар томонидан эмас, уларнинг хатти-ҳаракатига жим қараб турувчилар томонидан яксон этилади”. Шу сабабли гендер тенгликни таъминлаш орқали коррупцияга қарши курашишда амалга оширилиши лозим бўлган муҳим чора-тадбирлар профилактик чора-тадбирлар ҳисобланади.

Профилактик чора-тадбирларни амалга оширишдан асосий кўзланган мақсад хотин-қизларни коррупция ва унинг барча ҳар қандай турларини содир этганлик учун жавобгарликнинг муқаррарлиги тўғрисида огоҳлантириш, коррупция содир этилишининг жамият ва давлатга келтириб чиқарувчи салбий оқибатлари бўйича намоишлар кўрсатиш, профилактик суҳбатлар ўтказиш ва бошқалар ҳисобланади.

Шу сабабли гендер тенглик даражаси қандай бўлишидан қатъи назар, коррупцияга қарши курашишда умум тан олинган воситаларни қўллашни давом эттириш мақсадга мувофиқ, деб ҳисобланади.

Хулоса

Коррупция мураккаб феномен сифатида доимий ўзгарувчан хусусиятли эканлигини инобатга олган ҳолда унга қарши курашиш стратегиясини ҳам такомиллаштириб бориш лозим.

Коррупцияга қарши курашишдан асосий мақсад жамиятда инсон ҳуқуқларини таъминлаш эканлиги ҳисобга олинса, бу гендер тенгликни таъминлашга қарши курашдаги асосий воситалардан бири сифатида намоён бўлади.

Лекин коррупция содир этилиши сабаблари ва келтириб чиқарувчи омиллар гендер омил билан эмас, жамиятдаги коррупцияга қарши курашиш ва белгиланган жавобгарлик чоралари билан боғлиқлиги учун гендер тенглик даражаси қандай бўлишидан қатъи назар, унга қарши курашишнинг асосий воситаларидан доимий фойдаланишни тақозо этади.

Бунда гендер тенглик асосида давлат бошқарувида иштирок этаётган хотин-қизлар ўртасида коррупция ва унинг салбий оқибатлари тўғрисида доимий профилактик чора-тадбирларни тизимли давом эттириб бориш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. B. Franka, J. Lambsdorffband, F. Boehm. Gender and Corruption: Lessons from Laboratory Corruption Experiments. European Journal of Development Research. 2011, 23, 59–71. doi:10.1057/ejdr.2010.47
2. Croson, Rachel, and Uri Gneezy. 2009. "Gender Differences in Preferences." Journal of Economic Literature, 47 (2): 448-74. DOI: 10.1257/jel.47.2.448
3. Justin Esarey and Gina Chirillo. "Fairer Sex" or Purity Myth? Corruption, Gender, and Institutional Context. Politics & Gender, 9 (2013), 361–389. DOI:10.1017/S1743923X13000378
4. Treisman, Daniel. 2007. "What Have We Learned About the Causes of Corruption from Ten Years of Cross-National Empirical Research?" Annual Review of Political Science 10 (1): 211 –244
5. Armantier, Olivier and Boly, Amadou, Can Corruption be Studied in the Lab? Comparing a Field and a Lab Experiment. CIRANO - Scientific Publications No. 2008s-26, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1324120>
6. Jianakoplos, Nancy Ammon, and Alexandra Bernasek. 1998. "Are Women More Risk Averse?" Economic Inquiry 36 (4): 620 –30.
7. Klitgaard R. Subverting corruption. Global crime. 2006, 7 (3-4), 299-307